

REFERENCES

1. Bezliudna, V. V. (2018). Inshomovna pidhotovka u suchasniy universytet-s'kiy osviti [Foreign language training in modern university education]. Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Pedahohichni nauky». № 13. 5–10. [in Ukrainian]
2. Voronkova, N. R. (2012). Formuvannya mizhkul'turnoyi kompetentsiyi osobystosti u protsesi navchannya inozemnoyi movy [Formation of intercultural competence of the individual in the process of learning a foreign language]. Naukovi zapysky KDPU Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo): zb. nauk. prats'. Kirovohrad: KDPU im. V. Vynnychenka, Vip. 104. ch. 2. 443–447. URL: <https://dspace.cusu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/437ee39b-8168-4bf9-9d37-796c0901cbe9/content> [in Ukrainian]
3. Halys'ka, M. M. (2014). Mizhkul'turna komunikatsiya ta yiyi znachennya dlya profesiynoyi diyal'nosti maybutnikh fakhivtsiv [Intercultural communication in the system of modern approaches]. Elektronne naukovye vydannya "Osvitlohichnyy dyskurs". K.: KUBH. Vip. 2. 23–32. URL: <http://www.od.kubg.edu.ua> [in Ukrainian]
4. Krychivska, O. (2007). Mizhkul'turna komunikatsiya v systemi suchasnykh pidkhodiv [Intercultural communication in the system of modern approaches]. Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatyuka. Ser. Pedahohika. Ternopil' : TNPU im. V. Hnatyuka, № 5. 88–96. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/23094/1/Krychivska.pdf> [in Ukrainian]
5. Popova, L. M. (2019). Teoretychni zasady pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly do mizhkul'turnoyi komunikatsiyi [Theoretical foundations of training future primary school teachers for intercultural communication]. Visnyk Universytetu imeni Al'freda Nobelya. Seriya "Pedahohika ta psykholohiya". Pedahohichni nauky. №2 (18). 229–235. [in Ukrainian]
6. Pustovoychenko, D. V. (2018). Formuvannya mizhkul'turnoyi komunikativnoyi kompetentsiyi maybutnikh psykholohiv zasobamy inozemnoyi movy yak odne z priorytetnykh napryamkiv profesiynoyi pidhotovky [Formation of intercultural communicative competence of future

psychologists through the use of a foreign language as one of the priority areas of professional training]. Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.O. Sukhomlyns'koho. Pedahohichni nauky: zb. nauk. pr. Mykolayiv: MNU im. V.O. Sukhomlyns'koho. №4 (63). 102–107. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Ped-visnyk-63-2019-20.pdf> [in Ukrainian]

7. Tur, O. M. (2014). Mizhkul'turna komunikatsiya yak skladova profesiynoyi diyal'nosti maybutn'oho spetsialista [Intercultural communication as a component of the professional activity of a future specialist]. Pedahohichna osvita: teoriya ta praktyka. Vip. 16. 201–205. URL: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/issue/view/11385> [in Ukrainian]

8. Filyuk, L. M. (2017). Suchasni doslidzhennya u sferi vykladannya inozemnykh mov u nemovnykh vyshchyykh navchal'nykh zakladakh [Modern research in the field of foreign language teaching in non-language higher education institutions]. Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya "Filolohichna". Ostroh: Vydvo NaUOA, Vyp. 67. 324 s. [in Ukrainian]

9. Diaz, A. R. (2013). Rozvytok Critical Languaculture Pedagogies v Higher Education: Theory and Practice. Bristol, United Kingdom: Multilingual. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БЕЗЛЮДНА Віта – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вчителів іноземних мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BEZLIUDNA Vita – Doctor of Pedagogics, Professor, Professor Department of Foreign Languages of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future foreign language teachers.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2025 р.

Стаття прийнята до друку 30.08.2025 р.

УДК 37.015.3:340(477+4)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-220-466-472

ШЛАПАК Володимир –

аспірант кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9096-5954>

e-mail: shlapak05@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

У науковій статті здійснено ґрунтовне дослідження питання формування правової культури майбутніх учителів в освітньому середовищі вітчизняних університетів як одного з ключових чинників становлення правової держави та розвитку демократичного суспільства. Проаналізовано науково-педагогічні передумови розвитку вказаної проблематики та проведено дефінітивний аналіз ключових понять, зокрема, таких, як «правова культура» та «правова культура майбутнього вчителя». Також авторами охарактеризовано сучасний стан правової освіти в Україні, виявлено основні виклики та недоліки у системі підготовки здобувачів за педагогічними спеціальностями. Досліджено окремі європейські практики формування правової культури здобувачів у вищій школі. Крім того, особливу увагу приділено розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення освітніх програм і методів навчання для підвищення ефективності процесу формування правової культури майбутніх учителів у закладах вищої освіти. Зокрема, визначено, що в українську систему підготовки педагогів варто: 1) впровадити обов'язкові курси з вивчення правових засад освітньої діяльності; 2) інтегрувати окремі правові теми у дисципліни професійного педагогічного спрямування; 3) під час викладання правничо-орієнтованих дисциплін або окремих тематичних блоків використовувати інтерактивні методи навчання; 4) залучати майбутніх учителів до участі у правопросвітницьких заходах; 5) сприяти участі здобувачів у міжнародних та українських проєктах, спрямованих на формування правової культури та підвищення правової обізнаності; 6) створювати у педагогічних університетах ресурси та середовища для практичного відпрацювання правових навичок; 7) впроваджувати рефлексивні методи для самоцінювання здобувачами рівня своєї правової культури; 8) проводити регулярні моніторинги рівня

правової культури майбутніх вчителів через включення правових завдань в програми атестаційних іспитів; 9) створювати в університеті умови для дотримання академічної доброчесності, що є основою правомірної поведінки, формує повагу до норм та розуміння відповідальності за їх порушення.

Ключові слова: правова культура, педагогічна освіта, університет, вчитель, здобувач вищої освіти.

SHLAPAK Volodymyr –

Postgraduate Student of the

Department of Pedagogy and Educational Management

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9096-5954>

e-mail: shlapak05@gmail.com

FORMATION OF LEGAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS IN THE UNIVERSITY EDUCATIONAL ENVIRONMENT: UKRAINIAN REALITIES AND EUROPEAN EXPERIENCE

The scientific article conducts a thorough study of the issue of forming the legal culture of future teachers in the educational environment of Ukrainian universities as one of the key factors in the formation of a legal state and the development of a democratic society. The scientific and pedagogical prerequisites for the development of the above-mentioned issues are analyzed and a definitive analysis of key concepts is conducted, in particular, such as "legal culture" and "legal culture of the future teacher". The authors also characterize the current state of legal education in Ukraine, identify the main challenges and shortcomings in the system of training applicants for pedagogical specialties. Some European practices of forming the legal culture of applicants in higher education are investigated. In addition, special attention is paid to the development of practical recommendations for improving educational programs and teaching methods to increase the efficiency of the process of forming the legal culture of future teachers in higher education institutions. In particular, it is determined that the Ukrainian system of teacher training should: 1) introduce mandatory courses on the study of the legal foundations of educational activities; 2) integrate individual legal topics into disciplines of professional pedagogical orientation; 3) use interactive teaching methods when teaching law-oriented disciplines or individual thematic blocks; 4) involve future teachers in participating in legal educational activities; 5) promote the participation of future teachers in international and Ukrainian projects aimed at forming a legal culture and increasing legal awareness; 6) create resources and environments in pedagogical universities for practical development of legal skills; 7) introduce reflective methods for self-assessment by students of the level of their legal culture; 8) conduct regular monitoring of the level of legal culture of future teachers by including legal tasks in the programs of certification exams; 9) create conditions at the university for observing academic integrity, which is the basis of lawful behavior, forms respect for norms and understanding of responsibility for their violation.

Keywords: legal culture, pedagogical education, university, teacher, higher education student.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У всі часи молодь була і залишається основним рушієм суспільних трансформацій. Її енергія, ідеалізм, відкритість до нових ідей та готовність до змін надають їй унікальну здатність впливати на хід історії та творити майбутнє. Проте ефективність такого впливу безпосередньо залежить від рівня сформованості у молодих людей правової культури, яка є важливою складовою загальної культури особистості та фундаментом для усвідомленої громадянської позиції. Отож підґрунтя правової культури має закладатися ще з дитинства, а її подальший розвиток – здійснюватися у закладах освіти. Водночас оскільки саме вчителі виконують роль посередників між знаннями та наступними поколіннями, закладаючи їм базові цінності, світогляд та правосвідомість, системне формування у майбутніх педагогів правової культури має стати пріоритетним напрямом діяльності університетів, які готують фахівців за педагогічними спеціальностями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання розвитку вищої педагогічної освіти постійно перебуває в центрі уваги вітчизняних науковців. Зокрема, філософські та концептуальні засади її розвитку стали об'єктом ґрунтовних досліджень таких учених, як В. Андрущенко, Г. Васянович, Б. Гершунський, Р. Гуревич, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Лазаренко, В. Луговий, В. Лутай, В. Майборода, Н. Ничкало, В. Огнев'юк, І. Прокопенко. Водночас історико-педагогічні засади підготовки майбутнього вчителя розробляли О. Акімова, В. Безлюдна, Л. Березівська, Н. Борисова, О. Любар, М. Євтух, С. Сисоєва, М. Стель-

махович. Питаннями професійної підготовки майбутніх учителів опікуються, наприклад, А. Алексюк, В. Безпалько, А. Коломієць, М. Ковтонюк, В. Семиченко, а проблематику порівняльної педагогіки досліджують також вітчизняні науковці Н. Авшенюк, І. Бахов, О. Бородієнко, М. Лещенко, О. Локшина, О. Матвієнко, О. Огієнко, О. Овчарук та багато інших.

Разом з тим, аналіз попередніх наукових досліджень і публікацій засвідчує, що в контексті вдосконалення педагогічної освіти важливим є і питання розвитку правової культури. Відтак загальні та спеціально-правові проблеми її формування в Україні та світі стали предметом науково-аналітичних розвідок таких авторів, як: О. Белікова, О. Валецький, І. Варава, М. Григоренко, Р. Гринюк, О. Джужі, М. Панов, В. Петренко, О. Попова, О. Рабінович, З. Романовська, А. Савченко, О. Скакун, Я. Темченко, В. Хропанюк. Однак, попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених окремим аспектам цієї тематики, питання формування правової культури саме майбутніх учителів в освітньому середовищі університету й досі залишається недостатньо дослідженим, що зумовлює потребу в його подальшому комплексному теоретико-методологічному осмисленні.

У сучасному світі, коли принципи демократії, верховенства права, поваги до прав і свобод людини проголошені базовими цінностями розвинених держав, правова культура майбутніх учителів відіграє важливу роль у формуванні громадянської свідомості наступних поколінь. Саме педагоги покликані не лише передавати

знання, а й виховувати повагу до закону, розуміння правових норм і відповідальності за власні дії. Отож, з огляду на недостатній рівень наукової розробленості означеної тематики, актуальність досліджуваної теми зумовлена передусім необхідністю визначення можливих напрямів посилення правової складової в системі професійної підготовки майбутніх учителів з урахуванням потреб сучасного українського суспільства, а також інтеграційних процесів, що потребують гармонізації національної системи освіти з кращими європейськими практиками.

Мета статті – комплексно дослідити підходи до формування правової культури майбутніх учителів у закладах вищої освіти та визначити ефективні шляхи їх удосконалення з урахуванням сучасних викликів й євроінтеграції.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- проаналізувати науково-педагогічні передумови розвитку проблеми формування правової культури майбутніх учителів в освітньому середовищі університету;
- провести дефінітивний аналіз понять «правова культура» та «правова культура майбутнього вчителя»;
- охарактеризувати механізми формування правової культури здобувачів вищої освіти за педагогічними спеціальностями у вітчизняних закладах вищої освіти;
- дослідити європейський досвід формування правової культури майбутніх учителів у вищій школі;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення системи формування правової культури майбутніх учителів в освітньому середовищі університету з урахуванням сучасних викликів та європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Упродовж тривалого часу в науковому дискурсі проблема формування правової культури майбутніх учителів в освітньому середовищі університету залишалася на периферії дослідницької уваги, що зумовило фрагментарність теоретико-методологічного аналізу цього процесу та відсутність цілісних концептуальних підходів до його вивчення. У 1990-2000-х роках існували поодинокі праці, присвячені, приміром, обґрунтуванню педагогічних умов забезпечення змісту правової освіти майбутніх учителів (М. Городиський) [1] або формуванню їхньої правосвідомості (Я. Кічук) [2], проте правова культура педагога майже не розглядалася вченими як самостійний об'єкт наукових досліджень.

Лише з розвитком демократичного суспільства, реформуванням системи освіти та посиленням уваги до захисту прав і свобод людини у 2010-х роках відповідне питання помітно актуалізувалося і навіть у чинних Державних стандартах початкової та базової середньої освіти забезпечення правового виховання стало обов'язковим компонентом сучасної освіти. Так, відповідно до Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 87 від 21.02.2018 року (у редакції

постанови Кабінету Міністрів України № 688 від 24.07.2019 року), одним із загальних результатів навчання здобувачів освіти з 1 по 4 класи є вміння дотримуватися норм правової взаємодії, що проявляється у навичках «зазначати авторство власних робіт, поважати авторські права інших осіб, відвідувати лише корисні і безпечні веб-сайти, а також дотримуватися правил використання власних і чужих творів» [3]. Водночас до ключових компетентностей здобувачів базової середньої освіти, згідно з відповідним Державним стандартом та додатками до нього, належать, зокрема громадянські компетентності, складовою яких є «уміння врахувати правові, етичні і соціальні наслідки прийняття рішень» [4]. Крім того, загальним результатом навчання для них є і «дотримання етичних і правових норм інформаційної взаємодії» [4]. Очевидно, що ефективне засвоєння учнями згаданих умінь і компетентностей можливе лише за умови, якщо самі педагоги володіють ними на належному рівні, усвідомлюють їхню значущість і демонструють відповідну поведінку в професійній діяльності.

Відтак майбутні вчителі повинні опанувати ці знання, навички та цінності ще під час фахової підготовки у закладах вищої освіти, де формується їхня правосвідомість, професійна відповідальність і здатність діяти відповідно до етичних та правових норм, тобто закладаються основи правової культури.

Загалом у науковій літературі не існує єдиного і усталеного визначення понять «правова культура» чи «правова культура майбутнього вчителя», що зумовлює різноманіття підходів до їхнього тлумачення. Наприклад, І. Варава, Я. Темченко та М. Григоренко у своєму дослідженні назвали правову культуру «відбиття права в культурі» [5, с. 4], підкреслюючи її тісний зв'язок із іншими соціокультурними факторами, які формують систему суспільних цінностей і норм. При цьому вони виділили два ключові рівні правової культури, які взаємодіють і доповнюють один одного: суспільний та індивідуальний. Так, на суспільному рівні відповідний термін, за словами згаданих вчених, доцільно трактувати як «вид загальної культури, який становить систему цінностей, досягнутих людством у галузі права» [5, с. 4], а на індивідуальному – правовою культурою особи є «обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, які забезпечують її правомірну діяльність» [5, с. 4].

Разом з тим, якщо І. Варава, Я. Темченко та М. Григоренко наголошують передусім на залежності правової культури особи від загального рівня правової культури суспільства, то дещо інший підхід до визначення досліджуваного поняття сформовано В. Виговським та С. Виговською. Зокрема, вказані вітчизняні науковці вважають, що правова культура особистості являє собою «складне, інтегративне особистісне утворення, обумовлене особистісними характеристиками людини, рівень і характер її правового розвитку в суспільній правовій культурі, що базується на певному рівні розвитку правосвідомості, яка

реалізується в професійній та повсякденній діяльності» [6, с. 62]. Інакше кажучи, автори акцентують увагу на внутрішніх, індивідуальних чинниках формування правової культури, що істотно відрізняє їхню дефініцію від дефініції І. Варави, Я. Темченка та М. Григоренка.

Крім В. Виговського та С. Виговської, прибічниками такого особистісно-орієнтованого підходу є й О. Кіндяк, який визначає правову культуру майбутнього вчителя як інтегральну характеристику його готовності до правомірної діяльності, що формується у процесі професійної підготовки [7, с. 128], та С. Губіна, яка вказує, що під відповідним терміном варто розуміти «інтегроване особистісне утворення, що поєднує в собі професійно значущі правові уявлення, стійкі погляди й переконання, свідоме ставлення до правових норм освітнього законодавства, професійно необхідні знання та вміння в правовій галузі, що забезпечують правову поведінку педагога та його ефективну діяльність щодо правового виховання» [8, с. 18].

Утім, в окремих наукових працях простежується і спроба дослідників синтезувати ці два підходи в єдину концепцію, внаслідок чого правова культура трактується, приміром, як «результат діяльності й впливу суспільства на особу, а також як результат діяльності самої особистості над собою» (Н. Пильгун і О. Савченко) [9, с. 34]. Таке поєднання дає змогу комплексно осмислити цю категорію як багатовимірне явище, що формується на перетині зовнішніх соціокультурних умов і внутрішніх особистісних чинників.

Таким чином, на нашу думку, найбільш змістовне та практично орієнтоване визначення поняття «правова культура майбутнього вчителя» як частини загального терміну «правова культура» було надано С. Губіною. Однак врахування потребує і дефініція, наведена у праці Н. Пильгун і О. Савченко, оскільки саме вона розкриває взаємозалежність між суспільним та індивідуальним рівнями формування правової культури особистості.

З огляду на вищевикладене, вважаємо, що доречно визначати правову культуру майбутнього вчителя саме як інтегроване особистісне утворення, що формується під впливом суспільства і діяльності самої особистості та охоплює професійні правові знання, усталені переконання і свідоме ставлення до норм освітнього законодавства, забезпечуючи правову поведінку педагога та його ефективну діяльність у сфері правового виховання здобувачів освіти.

Такий підхід розкриває не лише сутність правової культури майбутнього педагога, а й підкреслює, що її формування, з одного боку, є результатом впливу зовнішніх чинників, зокрема, «правової освіти, яка має здійснюватися системно органами держави, громадськими об'єднаннями та освітніми установами різних рівнів» [8, с. 17], а з іншого – наслідком свідомої, цілеспрямованої діяльності самої особистості. Розуміння та закріплення цієї взаємозалежності в понятійно-термінологічному апараті є важливим, оскільки саме у

результаті взаємодії цих двох рівнів створюються сприятливі умови для всебічного та гармонійного формування у здобувачів педагогічної освіти правової культури, яка, за словами О. Кіндяка, складається з трьох основних елементів:

1) сукупності правових знань та уявлень про освітнє законодавство, права та обов'язки учасників освітніх правовідносин;

2) правосвідомості, тобто «усвідомлення соціальної цінності права, переконаності у необхідності дотримання правових норм» [7, с. 128];

3) правової поведінки – «практичної реалізації правових норм у професійній діяльності, дотримання законів і етичних стандартів, захисту прав учнів і власних трудових прав» [7, с. 128].

Отож правова культура у найпростішому тлумаченні є поєднанням правових знань, усвідомлення їхньої соціальної значущості та здатності ефективно застосовувати ці знання у професійній діяльності.

Водночас для формування перерахованих компонентів у майбутніх педагогів в освітньому середовищі університету застосовується низка способів, що поєднують теоретичне навчання з практичною діяльністю та особистісним розвитком. Як зазначає О. Подобедова, набуття правових компетентностей, наприклад, здобувачами за спеціальністю «Середня освіта (Історія. Правознавство)» першого рівня вищої освіти здійснюється через вивчення таких обов'язкових дисциплін та дисциплін вільного вибору, як теорія держави і права України, конституційне, адміністративне, цивільне, аграрне та екологічне право України тощо. Окрім цього, набуті теоретичні знання закріплюються й застосовуються під час участі у рольових і імітаційних іграх, моделюванні педагогічних ситуацій, розв'язанні професійно-педагогічних завдань, тренінгах, а також у процесі проходження виробничої (педагогічної) практики [10, с. 72]. Натомість Д. Коваль акцентувала увагу і на використанні методик роботи з правовими документами у навчальному процесі та методу юридичного висновку, «суть якого полягає в тому, що при вирішенні історичних питань студенти роблять висновок про поведінку учнів і педагогів з правових позицій» [11, с. 207].

Відтак у вітчизняних реаліях науковці здебільшого акцентують увагу на ролі змістового наповнення освітніх програм і використанні різноманітних інтерактивних методів як основних інструментів формування правової культури майбутніх педагогів. Проте вважаємо за доцільне звернути увагу й на потенціал неформальної та інформальної освіти, які є важливою складовою особистісного рівня розвитку правової культури, оскільки саме ці форми навчання виступають виявом самостійного прагнення здобувачів до розширення власних правових знань і формування правових переконань поза межами формалізованого освітнього процесу. При цьому нині важливою перевагою вказаних видів освіти є можливість «зарахування освітніх компонентів і кредитів ЄКТС унаслідок визнання закладом вищої освіти результатів навчання, здобутих шляхом

неформальної та/або інформальної освіти» [12], що не лише розширює індивідуальну освітню траєкторію здобувачів, а й додатково мотивує їх до самостійного здобуття правових знань та розвитку правової культури.

Отже, наразі в Україні застосовуються такі способи формування правової культури майбутніх учителів в освітньому середовищі університету: вивчення правових дисциплін у межах освітніх програм, інтеграція інтерактивних методів навчання, проходження виробничих практик та залучення до неформальної та інформальної освіти.

Однак, якщо для спеціальності «Середня освіта (Історія. Правознавство)», правові дисципліни інтегровані у фахову підготовку, то для інших педагогічних напрямів перераховані інструменти впроваджуються обмежено. Це зумовлено тим, що правова складова не входить до їхньої професійної спеціалізації, а стандарти вищої освіти (приміром, першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 «Початкова освіта») обов'язковим передбачають опанування лише однієї правничо-орієнтованої компетентності – загальної компетентності ЗК-1 «Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні» [13, с. 7]. У зв'язку з цим, формування правової культури у здобувачів за педагогічними спеціальностями, тісно не пов'язаними із правознавством, значною мірою залежить від ініціативності закладу вищої освіти, викладацького складу та самих здобувачів.

Разом з тим, у більшості європейських країн для інтеграції базової правової грамотності в систему шкільної освіти та підвищення її рівня серед учителів впроваджуються також спеціальні освітні програми й ресурси. Приміром, у межах проекту LAW (2021-2024), який завершився міжнародною конференцією в Рієцькому університеті, було розроблено низку навчальних матеріалів: підручник з правової грамотності для здобувачів віком 14-18 років, посібник для вчителів та інтерактивну платформу MOOC [14], за допомогою яких тепер створюються ефективні умови для підготовки педагогів, спроможних формувати в учнів базові правові знання та ціннісне ставлення до права. Отож завдяки таким ініціативам, як проєкт LAW, відбувається послідовне впровадження базової правової грамотності в навчальні програми громадянської освіти по всій Європі.

Таким чином, формування правової культури в освітньому середовищі університету може забезпечуватися за допомогою різних інструментів, проте, з огляду на європейський досвід та сучасні вітчизняні реалії, на нашу думку, в українську систему підготовки майбутніх учителів доцільно:

- впровадити в освітні програми за педагогічними спеціальностями обов'язковий курс з вивчення правових засад освітньої діяльності, який охоплюватиме і питання щодо «основ освітнього права, прав дитини, трудових прав учителів,

юридичної відповідальності у сфері освіти» [7, с. 130];

- інтегрувати окремі правові теми у дисципліни професійного педагогічного спрямування;

- під час викладання правничо-орієнтованих дисциплін або окремих тематичних блоків використовувати інтерактивні методи навчання;

- залучати майбутніх учителів до участі у правопросвітницьких заходах (тренінгах, круглих столах та форумах);

- сприяти участі здобувачів у міжнародних та українських проєктах, спрямованих на формування правової культури та підвищення правової обізнаності, зокрема, таких, як європейський проєкт LAW (2021-2024);

- «створювати у педагогічних університетах ресурси та середовища для практичного відпрацювання правових навичок (приміром, юридичних клінік)» [7, с. 130];

- впроваджувати рефлексивні методи (з використанням цифрових технологій, журналів або щоденників [15, с. 9]) з метою розвитку у випускників педагогічних спеціальностей здатності аналізувати й оцінювати власний рівень правової культури;

- проводити регулярні моніторинги рівня правової культури здобувачів через включення правових завдань у програми атестаційних іспитів [7, с. 130];

- створювати в університеті умови для дотримання академічної доброчесності, що є основою правомірної поведінки, формує повагу до норм та розуміння відповідальності за їх порушення [8, с. 18].

Переконані, що впровадження зазначених заходів сприятиме формуванню у майбутніх учителів високого рівня правової культури, розвитку правової компетентності та відповідального ставлення до дотримання законодавства, що загалом зміцнить загальну правову культуру освітнього середовища.

Висновки та перспективи подальших розвідок наряду. Формування правової культури майбутніх учителів у освітньому середовищі університету є ключовим чинником успішної підготовки педагогів, здатних ефективно виконувати свою роль у розвитку правової свідомості молоді. Проте аналіз українських реалій свідчить про наявність низки проблем у системі педагогічної освіти, серед яких, приміром, недостатній рівень інтеграції правових знань у систему підготовки здобувачів вищої освіти за педагогічними спеціальностями. Подолання цих викликів та адаптація кращих європейських практик до національного контексту можуть суттєво покращити якість формування правової культури майбутніх педагогів в Україні, що є надзвичайно важливим особливо в сучасних умовах, коли саме від правосвідомості молоді залежить майбутнє нашої держави, зокрема те, чи зможемо ми створити справедливе, відкрите і толерантне суспільство, де право не буде лише абстрактним поняттям, а стане надійним фундаментом повсякденного життя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Городиський М. І. Педагогічні умови забезпечення змісту правової освіти майбутнього вчителя: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 1999. 18 с.
2. Кічук Я. В. Соціально-педагогічні умови формування правосвідомості майбутніх учителів у педагогічних коледжах : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2002. 22 с.
3. Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 24.07.2019 № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-p#Text> (дата звернення: 12.06.2025).
4. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 30.09.2020 № 898 : станом на 2 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-p#Text> (дата звернення: 12.06.2025).
5. Варава І.П., Темченко Я.О., Григоренко М.О. Формування правової культури молоді як суспільно-правова проблема: теоретичний і практичний аспекти. *Молодий вчений*. 2022. № 1 (101). С. 1-5.
6. Виговський В.А., Виговська С.В. Правова культура особистості: теоретичний аспект. *Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників в умовах викликів воєнного стану* : зб. матеріалів учасників всеукр. студентсько-учнівської наук.-практ. онлайн конф. (м. Київ, 28 берез. 2024 р.). Київ: НУБІП України, 2024. С. 61-62.
7. Кіндяк О. Формування правової культури майбутніх педагогів в умовах трансформації освітнього середовища. *Витоки педагогічної майстерності*. 2025. Вип. 35. С. 127-132.
8. Губіна С.І. Формування правової культури майбутніх учителів через дотримання принципів академічної доброчесності. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (випуск 95): матеріали Міжнар. наук. інтернет-конф., (м. Тернопіль, Україна, м. Польща, 16-17 січня 2025 р.)*. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б., 2025. С. 16-18.
9. Пильгун Н.В., Савченко О.О. Правова культура особи у суспільстві. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 28 трав. 2021 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021. С. 34-36.
10. Подобедова О. Етапи формування правової культури у здобувачів закладів вищої освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2023. Вип. 1(27). С. 68-74.
11. Коваль Д. Педагогічні умови формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці. *Інноватика у вихованні*. 2020. Вип. 11. Т. 1. С. 201-213.
12. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII : станом на 1 черв. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 15.06.2025).
13. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.03.2021 р. № 357. 22 с. URL: <https://surl.li/afwfh> (дата звернення: 15.06.2025).
14. A quality democratic system in the EU through legal literacy with LAW. *Centro Sviluppo Creativo Danilo Dolci*. URL: <https://surl.li/kqcrpu> (дата звернення: 17.06.2025).
15. Купчик Л.С., Крутько Т.В. Рефлексивні практики у світлі забезпечення якості викладання іноземних мов у немовних ЗВО. *Академічні візії*. 2024. Вип. 37. С. 1-11.

REFERENCES

1. Horodyskyi, M. I. (1999). Pedagogical conditions for ensuring the content of legal education of the future teacher: Author's abstract of the candidate of pedagogical sciences dissertation, Kharkiv. 18 p. [in Ukrainian]
2. Kichuk, Ya. V. (2002). Socio-pedagogical conditions for the formation of legal consciousness of future teachers in pedagogical colleges: Author's abstract of the candidate of pedagogical sciences dissertation, Odessa. 22 p. [in Ukrainian]
3. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019, July 24). Pro vnesennia zmin do Derzhavnoho standartu pochatkovoї osvity: Postanova № 688 [On amendments to the State Standard of Primary Education: Resolution No. 688]. Retrieved June 12, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-p#Text> [in Ukrainian]
4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020, September 30). Pro deiki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity: Postanova № 898 [On certain issues of state standards of complete general secondary education: Resolution No. 898]. Retrieved June 12, 2025. from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-p#Text>
5. Varava, I. P., Temchenko, Ya. O., & Hryhorenko, M. O. (2022). Formuvannia pravovoi kultury molodi yak suspilno-pravova problema: teoretychnyi i praktychnyi aspekty [Formation of youth legal culture as a socio-legal problem: Theoretical and practical aspects]. *Molodyi vchenyi*, 1(101), 1–5. [in Ukrainian]
6. Vyhovskiy, V. A., & Vyhovska, S. V. (2024). Pravova kultura osobystosti: teoretychnyi aspekt [Legal culture of personality: Theoretical aspect]. In *Suchasna humanitarna nauka v interpretatsii molodykh doslidnykiv v umovakh vyklykiv voiennoho stanu* (pp. 61–62). Kyiv: NUBiP Ukrainy. [in Ukrainian]
7. Kindiak, O. (2025). Formuvannia pravovoi kultury maibutnykh pedahohiv v umovakh transformatsii osvithnoho sere dovyscha [Formation of legal culture of future teachers in the conditions of educational environment transformation]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*, 35, 127-132. [in Ukrainian]
8. Hubina, S. I. (2025). Formuvannia pravovoi kultury maibutnykh uchyteliv cherez dotrymannia pryntsyypiv akademichnoi dobrochesnosti [Formation of legal culture of future teachers through adherence to the principles of academic integrity]. In *Informatsiine suspilstvo: tekhnologichni, ekonomichni ta tekhnichni aspekty stanovlennia* (Issue 95, pp. 16–18). Ternopil: FOP Shpak V. B. [in Ukrainian]
9. Pylhun, N. V., & Savchenko, O. O. (2021). Pravova kultura osoby u suspilstvi [Legal culture of an individual in society]. In *Realii ta perspektyvy rozbudovy pravovoi derzhavy v Ukraini ta sviti* (Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference, Sumy, May 28, 2021) (pp. 34–36). Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka. [in Ukrainian]
10. Podobedova, O. (2023). Etapy formuvannia pravovoi kultury u zdobuvachiv zakladiv vyshchoї osvity [Stages of forming legal culture among higher education students]. *Problemy pidgotovky suchasnogo vchytelia*, 1(27), 68–74. [in Ukrainian]
11. Koval, D. (2020). Pedahohichni umovy formuvannia pravovoi kultury maibutnykh uchyteliv istorii ta pravoznavstva u fakhovii pidgotovtsi [Pedagogical conditions of forming legal culture of future teachers of history and law during professional training]. *Innovatyka u vykhovanni*, 11(1), 201-213. [in Ukrainian]
12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014, July 1). Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy № 1556-VII [On higher education: Law of Ukraine No. 1556-VII]. (as of June 1,

2025). Retrieved June 15, 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian]

13. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2021, March 23). Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 013 "Pochatkova osvita" dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity: Nakaz № 357 [On approval of the higher education standard in specialty 013 "Primary Education" for the first (bachelor's) level of higher education: Order No. 357]. Retrieved June 15, 2025. URL: <https://surl.li/afwfh> [in Ukrainian]

14. Centro Sviluppo Creativo Danilo Dolci. (n.d.). A quality democratic system in the EU through legal literacy with LAW. Retrieved June 17, 2025. URL: <https://surl.li/kqcpuy> [in Ukrainian]

15. Kupchyk, L. Ye., & Krutko, T. V. (2024). Refleksyivni praktyky u svitli zabezpechennia yakosti vykladannia inozemnykh mov u nemovnykh ZVO [Reflexive practices in the context of ensuring quality of foreign language teaching in non-linguistic universities]. *Akademichni vizii*, 37, 1-11. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЛАПАК Володимир – аспірант кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: формування правової культури майбутніх учителів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHLAPAK Volodymyr – Postgraduate Student of the Department of Pedagogy and Educational Management Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Scientific interests: formation of the legal culture of future teachers.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2025 р.

Стаття прийнята до друку 30.08.2025 р.

УДК 37.013.42:37.015.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-220-472-477

ВОЛОЩУК Михайло –

аспірант кафедри педагогіки і освітнього менеджменту
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5618-9723>
e-mail: Pcb.2020.ua@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У науковій статті проведено ґрунтовний аналіз теоретичних засад формування педагогічної культури як основи педагогічної майстерності вчителя. Визначено, що відповідна проблема стала предметом досліджень багатьох вчених ще з ХХ століття, а втім, з огляду на соціокультурні та технологічні зміни вона залишається не менш актуальною і сьогодні. Наголошено на тому, що загалом у науковому дискурсі наразі існує чимало підходів до визначення поняття «педагогічна культура», однак на основі проведеного аналізу окремих з них авторами сформовано власну дефініцію цього терміну. Так, встановлено, що педагогічна культура являє собою інтегральну характеристику професійної діяльності вчителя, яка як складова професійної культури відображає єдність об'єкта, суб'єкта, змісту, механізму, системи і цілей педагогічного процесу та проявляється у гармонійному поєднанні високорозвиненого педагогічного мислення, знань, почуттів і професійної творчої діяльності, сприяючи створенню необхідних умов для здійснення ефективної педагогічної діяльності, самореалізації та саморозвитку особистості.

Крім того, з'ясовано, що питання структури педагогічної культури та її видів також є спірним у науковому полі, оскільки дослідники по-різному трактують як кількісний, так і змістовий склад її основних компонентів. Водночас авторами акцентовано увагу на тому, що узагальнено її елементи (зокрема, професійну компетентність, соціальну відповідальність, ерудицію, конфліктостійкість тощо) все ж можна систематизувати, об'єднавши їх у вісім груп складових (видів): дидактичну, комунікаційну, мовленнєву, моральну, естетичну і загальну культури, культуру виховної діяльності і культуру мислення – які мають свої характерні риси та функції. Разом з тим, у роботі встановлено, що безпосередньо педагогічна культура як цілісне поняття виконує регулятивну, креативну (творчу), семіотичну (знакову) та аксіологічну функції, а також функції розвитку, соціалізації та оцінки.

Ключові слова: педагогічна майстерність, педагогічна культура, вчитель, освітній процес, професійна діяльність учителя.

VOLOSHCHUK Mykhailo –

Postgraduate Student of the Department
of Pedagogy and Educational Management
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5618-9723>
e-mail: Pcb.2020.ua@gmail.com

THEORETICAL PRINCIPLES OF FORMING PEDAGOGICAL CULTURE AS THE BASIS OF A TEACHER'S PEDAGOGICAL SKILLS

The scientific article conducts a comprehensive analysis of the theoretical foundations of the formation of pedagogical culture as the basis of a teacher's pedagogical skills. It is established that this issue has been the subject of research by many scholars since the twentieth century. However, considering socio-cultural and technological changes, it remains highly relevant today. It is emphasized that, in general, numerous approaches to defining the concept of "pedagogical culture" exist in scientific discourse. Nevertheless, based on the analysis of selected scholarly works, the author formulates an original definition of the term. Thus, it is established that pedagogical culture is an integral characteristic of a teacher's professional activity, which, as a component of professional culture, reflects the unity of the object,